
АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Владимиренко І. В.,
здобувач Міжрегіональної
академії управління персоналом
(м. Київ, Україна)

УДК 342.9 (477) (075.8)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Зроблено спробу виявлення та систематизації принципів адміністративного судочинства. З цією метою проаналізовано вітчизняні нормативні акти, а також практику Європейського суду з прав людини. Комплексний, системний аналіз положень ст. 2 КАСУ дозволяє зробити висновок про те, що: по перше, у порівнянні з положеннями ст. 2 попередньої редакції КАСУ, перелік принципів адміністративного судочинства дещо розширений. Введено нові принципи. По друге, основними засадами адміністративного судочинства, а отже і його принципами є не лише положення ч. 3 ст. 2, а й ч. 1, а також ч. 2 цієї статті. Приведення системи принципів вітчизняного судочинства, що містяться в Законі України про судоустрій, в процесуальних кодексах, КАСУ, до міжнародних вимог, принципів функціонування Європейського суду з прав людини дозволить вдосконалити нормативну модель адміністративного судочинства, забезпечити необхідну якість судового процесу.

Ключові слова: адміністративне судочинство, принципи судочинства, системний підхід, вимоги необхідності та достатності, однозначність розуміння, зміст принципів, локальні позитивні ефекти, синергетичний ефект.

Igor Vladimirenko. System Analysis of the Principles of Court Process. – Article.

An attempt has been made to identify and systematize the principles of the administrative legal proceedings. For this purpose, domestic normative acts, as well as the

practice of the European Court of Human Rights have been analyzed. Comprehensive, systematic analysis of the provisions of Article 2 Code of Administrative Proceedings allows us to conclude that: first, in comparison with the provisions of Art. 2 of the previous edition of the Code of Administrative Proceedings, the list of principles of administrative legal proceedings is somewhat extended. New principles introduced. Second: the basic principles of administrative legal proceedings, and therefore its principles, are not only the provisions of Part 3 of Art. 2, but also part 1, as well as part 2 of this article in a new statement of the Code of Administrative Proceedings. Code of Administrative Proceedings in accordance with international requirements, the principles of functioning of the European Court of Human Rights will allow to answer the questions concerning the completeness of the normative model of administrative legal proceedings, to improve it, to provide the necessary quality of court proceedings.

Keywords: administrative justice, principles of legal proceedings, systematic approach, requirements of necessity and sufficiency, unambiguous understanding, content of principles, local positive effects, synergistic effect.

Владимиренко И. В. Систематизация принципов судебного процесса. – Статья.

Сделана попытка выявления и систематизации принципов административного судопроизводства. С этой целью проанализированы отечественные нормативные акты, а также практика Европейского суда по правам человека. Комплексный, системный анализ положений ст. 2 КАСУ позволяет сделать вывод о том, что: во-первых, по сравнению с положениями ст. 2 предыдущей редакции КАСУ, перечень принципов административного судопроизводства несколько расширен. Введены новые принципы. Во-вторых, основными принципами административного судопроизводства, а, следовательно, и его принципами являются не только положения ч. 3 ст. 2, но и ч. 1, а также ч. 2 этой статьи. Приведение системы принципов отечественного судопроизводства, содержащихся в Законе Украины о судостроительстве, в процессуальных кодексах, КАСУ, в соответствие с международными требованиями, принципами функционирования Европейского суда по правам человека позволит усовершенствовать нормативную модель административного судопроизводства, обеспечить необходимое качество судебного процесса.

Ключевые слова: административное судопроизводство, принципы судопроизводства, системный подход, требования необходимости и достаточности, однозначность понимания, содержание принципов, локальные положительные эффекты, синергетический эффект.

Системно управляти будь-яким соціальним об'єктом означає впливати на його основні засади – принципи побудови і функціонування. Саме тому виявлення та систематизація принципів судового процесу, зокрема адміністративного судочинства, має велике значення для управління його якістю. Приведення системи принципів вітчизня-

ного судочинства, що містяться в процесуальних кодексах, КАСУ, до міжнародних вимог, принципів функціонування Європейського суду з прав людини дозволить вдосконалити нормативну модель адміністративного судочинства, забезпечити необхідну якість судового процесу. Вважаємо, що визначення, виходячи із застосування системного підходу та вимог необхідності і достатності, принципів адміністративного судочинства України, забезпечення однозначності розуміння їх змісту як основних засад, може забезпечити одержання не лише відповідних локальних позитивних ефектів, а й сумарного, синергетичного ефекту в процесі реалізації відповідного судочинства.

Проблеми, пов'язані з визначенням, застосуванням та дією судових принципів, досліджувалися вченими здебільшого в рамках розгляду загалом державного регулюючого впливу на управлінські відносини у працях В. Б. Авер'янова, Н. В. Александрової, В. П. Базова, М. Т. Гаврильціва, Н. Ю. Задираки, О.В. Кузьменко, М. В. Коваліва, Р. О. Куйбіди, В. К. Матвійчука, О. М. Пасенюка, В. Г. Перепелюка, І. Б. Стахури, В. Е. Теліпка, І. О. Хар, О.І. Харитонової, В. І. Шишкіна та інших. В той же час, зазначені проблеми не одержали свого вирішення. Виходячи з цього, проведено подальше спеціальне дослідження відповідних відносин з використанням комплексного, системного підходу.

Метою статті є аналіз та визначення, виходячи з застосування системного підходу та вимог необхідності, достатності, принципів адміністративного судочинства України, однозначності розуміння їх змісту як основних засад.

Принципи (*principium*) – це основні засади; твердження, яке сприймається як головне, суттєве, бажане. При виділенні, характеристики різноманітних систем принципи відображають ті суттєві (системоутворюючі) ознаки, що відповідають за правильне (відповідно до заданих цілей) функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення.

Важливі принципи судового процесу сформульовані в Конституції України, Законі «Про судоустрій і статус суддів» [1] (вважатимемо їх загальними принципами) та інших нормативних актах. До них, перш за все, належать галузеві нормативно-правові акти – процесуальні кодекси. В останніх, за ідеєю, мали б бути сформульовані лише галузеві, специфічні принципи. Однак на практиці це не так, що свідчить про локальний, несистемний підхід до правотворчості. Звісно, це веде

до дублювання в законодавстві, його громіздкості, а іноді – і до суперечливості окремих норм.

Перейдемо до аналізу вищезгаданого Закону про судоустрій. Так, виходячи з його преамбули («Цей Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд»), можна говорити про такі принципи діяльності суду як принцип верховенства права, відповідності європейським стандартам, принцип права кожного на справедливий суд.

Виходячи з ч. 1 ст. 1 «Судова влада» («Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом») Закону, що аналізується, можна говорити про принципи незалежності та безсторонності судів, а, виходячи з ч. 2 цієї статті («Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур») – про принцип здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур.

Зі ст. 2 «Завдання суду» («Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України») впливають принципи здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод тощо.

Крім принципів здійснення судової діяльності, реалізації судового процесу, слід виділяти організаційні принципи побудови судової системи. Вони містяться у ст.ст. 3 «Система судоустрою України» та 4 «Законодавство про судоустрій і статус суддів».

Виходячи зі згаданих організаційних принципів, вважаємо, що пропозиції окремих політиків стосовно зміни системи судів, зокрема щодо створення антикорупційного суду, суперечать зазначеним статтям.

Справді, згідно з ч. 1. ст. 3 «Суди України утворюють єдину систему» (а в ч. 2 цієї статті сказано: «2. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається»), створення антикорупційного суду означатиме, що інші суди не є антикорупційними. А це суперечить уявленню про сукупність судів як єдиної системи. Це по-перше. По-друге, за якими критеріями будуть класифікуватися суди, як вони

будуть поділятися – на «некорупційні» і корупційні? По третє, «створення надзвичайних та особливих судів не допускається». А саме таким, особливим судом, дехто уявляє собі антикорупційний суд. На нього деяка частина суспільства покладає надії, що цей суд у всіх справах про корупцію неодмінно виноситиме лише обвинувальні вироки. Але ж як бути, коли у суді справа розвалиться? Коли не знайдеться достатньо доказів для винесення обвинувального вироку? Все одно обвинувальний вирок? Або якщо вирок не буде очікувано суворим? Є побоювання, що ідучи шляхом догоджання окремим групам населення, думка яких формується та «підігрівається» в процесі боротьби за владу «політичними» силами, може бути створене дещо на кшталт колишньої трійки НКВС (народного комісаріату внутрішніх справ) замість судових органів [2]. А це перекреслить усі демократичні принципи функціонування судової влади, здійснення судового процесу. Тому достатньо важливими (з позицій саме забезпечення цих засад) видаються нам наступні принципи:

– конституційність та законність судоустрою і статусу суддів (цей принцип випливає зі ст. 4 «Законодавство про судоустрій і статус суддів» Закону про судоустрій: «1. Судоустрій і статус суддів в Україні визначаються Конституцією України та законом. 2. Зміни до цього Закону можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»»);

– здійснення правосуддя виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства (ч. 1 ст. 5 «Здійснення правосуддя» Закону, що аналізується);

– недопустимість делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (ч. 2 ст. 5 «Здійснення правосуддя»);

– незалежність судів і здійснення ними правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права (ст. 6 «Незалежність судів»);

– принцип права на справедливий суд (ст. 7 «Право на справедливий суд»);

– доступність правосуддя (ст. 7);

– рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 9);

– гласність і відкритість судового процесу (ст. 11 «Гласність і відкритість судового процесу»);

– обов'язковість судових рішень, обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень (ст. 13. «Обов'язковість судових рішень»).

Щодо принципів судового процесу у галузевому процесуальному кодексі, в даному випадку – в Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ), який характеризується як перший кодифікований нормативно-правовий акт, спрямований на (і регулює) захист прав та інтересів людини [3], зазначимо, що такого роду захист передбачають лише деякі країни колишнього СРСР, зокрема Латвія [4]. В КАСУ свого часу були визначені принципи, на основі яких здійснюється розгляд та вирішення публічно-правових спорів. У ст. 2 зазначеного Кодексу в якості принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах називались: верховенство права, законність, рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, гласність і відкритість адміністративного процесу, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду, крім випадків, установлених цим Кодексом, обов'язковість судових рішень.

Згідно з Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», у викладенні Кодексу адміністративного судочинства України, в ст. 2 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства» зазначено, що «Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» (ч. 1) [5].

У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; 8) пропорційно,

зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку (ч. 2 ст. 2). І, нарешті, в ч. 3 цієї статті записано: «Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 4) гласність і відкритість судового процесу; 5) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 6) обов'язковість судового рішення; 7) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 8) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; 9) розумність строків розгляду справи судом; 10) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 11) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення».

Комплексний, системний аналіз положень ст. 2 КАСУ дозволяє зробити висновок про те, що: по-перше, у порівнянні з положеннями ст. 2 попередньої редакції КАСУ перелік принципів адміністративного судочинства дещо розширений. Введено нові принципи: розумність строків розгляду справи судом (9); неприпустимість зловживання процесуальними правами (10) та відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення» (11). Положення п.п. 7) «забезпечення права на апеляційний перегляд справи» і 8) «забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом» у попередній редакції КАСУ викладались в одному пункті (п. 7). По-друге, основними засадами адміністративного судочинства, а отже і його принципами є не лише положення ч. 3 статті, а й ч. 1 («Завдання та основні засади адміністративного судочинства»), де зазначено, що «Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень»), а також ч. 2 цієї статті («У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені

Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку»). Справді, виходячи з ч. 1 ст. 2, можна зробити висновок, що до принципів адміністративного судочинства відносяться такі його бажані ознаки (фактично, принципи) як «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [5].

Сукупність зазначених (нормативних, бажаних) принципів (системоутворюючих ознак) судового процесу можна інтерпретувати як **якість** цього процесу. Отже, після визначення усього переліку, а також змісту принципів адміністративного судочинства, що містяться в нормативно-правових актах, слід проаналізувати виявлені принципи з метою відповіді на питання, чи є цей спектр (перелік та зміст) ознак достатнім для забезпечення необхідної якості судового процесу, управління його якістю. Приведення фактичної моделі (фактичних ознак) до бажаної – це і є **управлінням** судовим процесом, його якістю.

Щодо доцільності приведення принципів вітчизняного судочинства, які містяться в Законі України про судоустрій, в процесуальних кодексах, КАСУ, до міжнародних вимог, принципів функціонування Європейського суду з прав людини, то це дозволить відповісти на питання стосовно повноти нормативної моделі адміністративного судочинства, вдосконалити її, забезпечити необхідну якість судового процесу. Самостійним завданням є забезпечення реалізації нормативних принципів судового процесу, створення механізмів реалізації принципів судового процесу. Без наявності відповідних механізмів ці принципи будуть декларативними, «непрацюючими».

Яким же чином створити відповідні механізми? Можна назвати декілька альтернатив. По перше, можна встановити конкретну юри-

дичну відповідальність суду (суддів) за порушення (неодержання) тих чи інших принципів судового процесу. По-друге, визнавати такого роду правопорушення підставою для визнання недійсності судового рішення, його оскарження тощо.

Висловимо ще одне припущення. За рахунок забезпечення реалізації того чи іншого принципу (декількох принципів) можна одержати окремий, локальний (соціальний) ефект. При побудові нормативної моделі ефективного процесу можна сподіватися на одержання, в процесі реалізації відповідного судочинства, не лише відповідних локальних позитивних ефектів, а й сумарного, синергетичного ефекту. Вважаємо, що визначення, виходячи з застосування системного підходу, вимог необхідності і достатності, принципів адміністративного судочинства України, забезпечення однозначності розуміння їх змісту як основних засад, можна забезпечити згаданий (синергетичний) ефект.

Однак, перш ніж переходити до такого аналізу, спробуємо відповісти на запитання: навіщо законодавець формулює принципи судочинства і чи не є це більшою мірою даниною теоретичним засадам, ніж прагматичним цілям судочинства. Якщо це не так, тобто, коли це не є даниною теоретичним засадам, то в чому полягає їх практична значущість? Зазначимо, що принципи судочинства, як наголошують М. В. Ковалів разом з І. Б. Стахурою, виступають найбільш загальними правилами поведінки визначеного характеру: вони прямо передбачені в законі; звернені до всіх учасників процесу; мають загальнообов'язковий характер; забезпечуються засобами державного примусу; містять правовий механізм реалізації. Основне призначення принципів полягає в тому, що їх втілення у судочинство надає йому якості правосуддя, та, навпаки, їх ігнорування призводить до порушення права на судовий захист, а відтак – до неправосудності рішень суду [6, с. 176]. Таким чином, застосування судом принципів судочинства при винесенні рішень є обов'язковим, а ігнорування цих принципів (того чи іншого принципу) призведе до незаконності судового рішення. Інакше кажучи, принципи мають імперативний характер і є нормами прямої дії.

Тепер про те, навіщо встановлені принципи і чи не мають вони лише теоретичного значення. Частково на це питання ми вже відповіли. Додамо, що сукупність принципів (системоутворюючих ознак, властивостей) складає якість судочинства. Якість – це сукупність принципів, ознак, що утворюють нормативну модель судового про-

цесу, тобто модель, що містить нормативні (бажані) властивості цього процесу, і, впливаючи на той чи інший принцип, ми практично одержуємо можливість управляти цією якістю. Виявивши відхилення від бажаних властивостей (порушення принципів) ми, за алгоритмом організації управління, маємо привести фактичний стан речей до бажаного.

Зараз вже можемо переходити до відповіді на питання, чи є спектр принципів (перелік та зміст) достатнім для забезпечення необхідної якості судового процесу. Для відповіді на це питання потрібно, як зазначалось, порівняти принципи, позначені в міжнародно-правових документах, зокрема, у ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, що регулює принципи здійснення правосуддя як у цивільному, так і в кримінальному процесі. Джерелами принципів судового розгляду є також Рішення Європейського Суду з прав людини, що приймаються у конкретних справах.

Однією з найважливіших вимог до судового процесу (його принципом) є забезпечення незалежності суддів при здійсненні ними правосуддя, невтручання у судовий розгляд органів державної влади. Для України це сьогодні є важливою проблемою. На цю проблему, зокрема, вказав Європейський суд з прав людини в своєму рішенні від 25 липня 2002 р. у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» [7]. У цій справі Європейський суд звернув увагу на «численні випадки втручання в судові провадження українських органів державної влади на найвищому рівні. Якими б не були мотиви, представлені Урядом на виправдання такого втручання, Суд вважає, що воно, з огляду на його зміст та спосіб вчинення, є таким, що суперечить принципу здійснення правосуддя безстороннім і незалежним судом», закріпленому у §1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини [10]. Ці випадки втручання з боку органів державної виконавчої влади відображають, крім того, брак поваги до самого функціонування судової гілки влади» [11].

Таким чином, приведення системи принципів вітчизняного судочинства, що містяться в процесуальних кодексах, КАСУ, до вимог міжнародних, принципів функціонування Європейського суду з прав людини дозволить вдосконалити нормативну модель адміністративного судочинства, забезпечити необхідну якість судового процесу.

Комплексний, системний аналіз положень ст. 2 КАСУ дозволяє зробити висновок про те, що: по-перше, у порівнянні з положеннями ст. 2

попередньої редакції КАСУ, перелік принципів адміністративного судочинства дещо розширений. Введено нові принципи. По-друге, основними засадами адміністративного судочинства, а отже і його принципами є не лише положення ч. 3 ст. 2, а й ч. 1, а також ч. 2 цієї статті.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці систематизації принципів судового процесу стосовно адміністративного судочинства, а також у формулюванні положень з побудови організаційних механізмів забезпечення реалізації цих принципів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.
2. Кудрявцев С. В. Роль судебных и внесудебных органов в проведении репрессий. URL: <http://yaroslavl.fsb.ru/book/gl46.html>
3. The Administrative Legal Procedure Code of Ukraine: Shortcomings, Contradictions and Aspects of Application 2007-07-03 // The Ukrainian Journal of Business Law. URL: http://www.pravochin.com.ua/archive_p.php?pub=73§ionid=2&lang=3
4. Edward C. Administrative law. URL: <https://www.britannica.com/topic/administrative-law>
5. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
6. Ковалів М. В., Стахура І. Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 4. С. 174 -184.
7. Рішення Європейського Суду з прав людини від 25.07.2002 р. по справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України». URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_043
8. Case-law guides – European Court of Human Rights – Council of Europe. URL: www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis
9. Reports of Judgments and decisions – European Court of Human Rights. URL: www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/reports
10. Конвенція про захист прав і основних свобод людини, 1950 р. (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004
11. Рум'янцева В. В. Поняття «безсторонній і незалежний суд» в сенсі §1 статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1955